

NAGY GERGELY (KÖRMEND):

KOMPLEX VÍZMEGTARTÁS A CIVILIZÁLT TÁJBAN A FELSŐ-RÁBA-VÖLGY PÉLDÁJÁN¹

Aszó. Ma már kevesen ismerik ezt a szót, pedig egykor a Kárpát-medence tájainak természetes része volt. Érdekes párhuzam, hogy Ausztriában az Au szó – mely ártéri, nedves folyó menti erdőt jelent – ma is élő fogalom, sőt több nemzeti park nevében is megjelenik.

Az aszók, a nedves völgyaljak és a fás-bokros vízfolyások, nem csupán tájképi elemek voltak. A táj természetes vízkormányzó rendszerének meghatározó részeként működtek. A növényzettel borított völgyek lelassították a hirtelen lezúduló csapadékvizet, elősegítették annak beszivárgását, majd a száraz időszakokban fokozatosan adták vissza a tájnak a nedvességet.

Ennek köszönhetően kiegyensúlyozottabb mikroklima alakult ki: magasabb maradt a levegő páratartalma, mérséklődtek a hőmérsékleti szélsőségek, és a folyamatos párolgás kedvezőbb feltételeket teremtett a helyi légköri folyamatok számára. A táj nemcsak gyorsabban vezette le a vizet, hanem képes volt azt megtartani és újra a körforgás részévé tenni.

Mára ez a tájelem szinte teljesen eltűnt a Felső-Rába-völgyből. A korábban több kilométer széles, időszakosan vízzel borított vagy magas talajvízszinttel rendelkező völgytalpak helyét döntően intenzív mezőgazdasági területek vették át. A vízfolyásokat ma jellemzően csupán egy keskeny galériaerdő kíséri, amely már nem képes ellátni azt az ökológiai és klimatikus szerepet, amelyet egykor a teljes ártéri rendszer biztosított.

A tájhasználat elsődleges céljává az elmúlt évszázadban a víz minél gyorsabb elvezetése vált. A folyók és patakok szabályozása, a belvízelvezető rendszerek kiépítése és a völgytalpak mezőgazdasági hasznosítása következtében a víz egyre rövidebb időt tölt a tájban. Ahelyett, hogy beszivárogná, párologna és fokozatosan táplálná a helyi vízkörforgást, néhány nap alatt elhagyja a vízgyűjtőt.

Hasonló folyamat figyelhető meg a Rábába torkolló kisebb vízfolyások mentén is. A településeken áthaladó patakok többsége mára szabályozott mederré vált: eltűntek a természetes növényzettel kísért parti zónák, a sekély elöntések és a változatos vízparti élőhelyek. Ezzel nemcsak ökológiai értékeket veszítettünk el, hanem a települések egyik legfontosabb természetes klímaszabályozó rendszerét is. A vízparti növényzet hiánya csökkenti a párologtatást, mérsékli az árnyékolást, fokozza a nyári felmelegedést, és tovább rontja a települési mikroklimát.

Nem a folyó és a patakok tűntek el, hanem a helyük. A Rába és mellékvízfolyásai ma szinte kizárólag a medrükben létezhetnek, miközben évszázadokon keresztül a teljes völgytalp volt a folyó működési tere. Amikor ezt a teret elvettük tőle, a táj elveszítette természetes víztároló és klímaszabályozó képességének jelentős részét.

A vízvisszatartásról gyakran úgy gondolkodunk, mintha teljesen új infrastruktúrát kellene létrehozni. Pedig a Felső-Rába-völgyben ennek jelentős része már ma is rendelkezésre áll. Az utak, vasutak, mezőgazdasági utak, töltések és átereszek sok esetben keresztezik a patak völgyeket. Ezek a létesítmények megfelelő átalakítással vagy kiegészítéssel természetes vízkormányzó pontokká

¹ Csatári Dániel utolsó doktorandusza volt. Doktori kutatásait Ausztriában, Magyar- és Németországban végezte, *fenntartható vidékfejlesztési* területeken. Főbb publikációi: A „*vidéki jövő akadémia*” Felső Ausztriában. 59–66. In: A falu, 2015/tél. A MÖF-EKI Tájbirtok mint viszonyítási alapegység a kiskunsági táj szemléletében, tájökölógiai és tájtermékenységi vizsgálatában. (németül is). 10–27. EKI-Tanulmányok III., ISSN 2060-3479; ISBN 978-963-87931-2-6. *Teremtés-szeletünk.../Schöpfungsegment.../* Kiskunmajsa, 2011. *Tanyavilágunk a tájtörténelemben, a gazdálkodásban, a táj- és kultúrturizmusában*. 93–98. Tanya-watershed. MÖF-EKI/IKE-ÖSFU, Kiskunmajsa, 2013. MÖF-EKI Tanulmányok V. ISSN 2060-3479; ISBN 978-963-87931-4-0., ill. <https://moef.hu/mof-eki/elso-kozlesek/koz-elet/NagyGergely-FURDO-VAROS-REGIO-Egy-halaira-szant-okoszocialis-vidékfejlesztési-koncepció-Ny-M-on/index.html>, valamint <https://moef.hu/mof/mukodes/hosszutatav-projektek/ujratanyasitasi-modellprojekt/a-mof-fenntarthato-ujratanyasitasi-modellprojektje/index.html>

válhatnak. Ha ezeket a mederben elhelyezett szabályozható duzzasztókkal egészítjük ki, akkor a víz nem csupán a mederben marad, hanem szabályozott módon kiléphet a széles völgytalpakra.

A cél az állandó elöntések kialakítása. A téli és tavaszi víztöbbletet néhány nap helyett hónapokig a tájban tartani. A víz lassan szivároghat a talajba, párologhat, táplálhatja a növényzetet, mérsékelheti a nyári felmelegedést, miközben jelentősen csökkenne a villámárvizek kockázata is.

A településeken ugyanez a szemlélet alkalmazható kisebb léptékben. A ma gyakran mély, egyenes mederbe kényszerített patakok mellett újra megjelenhetnek sekély tavak, időszakos vízfelületek és természetes parti növényzet. Ezek nemcsak esztétikai elemek lennének, hanem a települések klímaszabályozó infrastruktúrájának részei.

Kondorfa és Katafa kiváló példái annak, hogy a patakvölgyekben ma is rendelkezésre állnak azok a térbeli adottságok, amelyekre ez a rendszer építhető. A Felső-Rába-völgyben pedig egy példaként különösen jól látható a Rábagyarmat és Rátót közötti útszakasz, ahol a közút gyakorlatilag keresztgátként metszi át a völgyet. Egy megfelelően szabályozott műtárggyal itt a víz biztonságosan visszatartható lenne, miközben a közlekedési infrastruktúra változatlanul működhetne.

A legnehezebb feladat nem műszaki, hanem szemléletbeli. El kell fogadnunk, hogy a tájból az elmúlt évszázadok során fokozatosan egyre többet vettünk el. Művelésbe vontuk az ártereket, kiegyenesítettük a vízfolyásokat, lecsapoltuk a vizes élőhelyeket és minden négyzetméterért igyekeztünk gazdasági hasznosítás alá vonni. Rövid távon ezzel területet nyertünk, hosszú távon azonban elvesztettük a táj egyik legfontosabb képességét: a víz és az élet megtartását.

A jövőben nem attól leszünk gazdagabbak, hogy még több területet veszünk el a természettől. Éppen ellenkezőleg. Attól lehetünk többek, ha képesek vagyunk visszaadni neki azt a teret, amely nélkül a táj már nem tud fenntarthatóan működni. Ez nem veszteség, hanem befektetés a következő generációk biztonságába. A víznek újra helyet kell adnunk. Olyan völgytalpakat, ártereket és vízfolyások menti sávokat kell kialakítanunk, ahol a természet ismét elláthatja víztároló, klímaszabályozó, élőhelyfenntartó és élettér szerepét.

Ehhez azonban nem elegendő a jó szándék. Olyan szabályozási és támogatási rendszerekre van szükség, amelyek gazdaságilag is érdekeltté teszik a földtulajdonosokat a természetes tájhasználat fenntartásában. A jövő agrártámogatásainak nem kizárólag a termelést kell ösztönözniük, hanem a táj ökológiai szolgáltatásait is értéknek kell kezelniük. Ennek kiváló példája lehet az ártéri gazdálkodás, amelynek működését Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató részletesen bemutatta. Az ártéri táj nem a víz elleni védekezésre épült, hanem a vízzel való együttélésre. Ugyanilyen fontos a vízfolyások menti fásítás, a ligeterdők helyreállítása, a vizes élőhelyek visszaállítása és a természetes növényzet megőrzése. Ezek nem csupán természetvédelmi célok, hanem a térség jövőbeni vízbiztonságának és klímaalkalmazkodásának alapfeltételei.

Ez azonban csak akkor valósulhat meg, ha végre kilépünk a szakágazati gondolkodásból. A jövő nem különálló vízgazdálkodást, mezőgazdaságot vagy természetvédelmet kíván, hanem komplex tájgazdálkodást. Olyan szemléletet, amely a tájat egységes rendszerként kezeli, ahol minden beavatkozás egyszerre szolgálja a víz megtartását, a klímaalkalmazkodást, a biodiverzitás növelését és a helyi közösségek hosszú távú érdekeit.

A komplex tájgazdálkodás nem egyetlen ágazat feladata, hanem egy összehangolt táj- és településfejlesztési szemlélet, amely egyszerre épít:

- a klímatudatos mezőgazdaságra, amely alkalmazkodik a víz természetes körforgásához;
- a természetvédelemre, amely helyreállítja a táj ökológiai működését;
- a vízgazdálkodásra, amely a víz helyben tartását tekinti elsődleges célnak;

- a szemléletformálásra és oktatásra, hogy a helyi közösségek aktív részesei legyenek a táj alakításának;
- a tájturizmusra, amely a helyreállított tájat gazdasági, közösségi és kulturális értéké emeli;
- és mindezeket összehangoló táj- és településfejlesztésre, amely hosszú távú víz-, klíma- és életminőségi szempontok alapján szervezi a térség jövőjét.

A Felső-Rába-völgy jövőjét nem egyetlen beruházás vagy pályázat fogja meghatározni. Az dönti el, hogy képesek leszünk-e ismét tájban gondolkodni. Mert ahol a víznek helye van, ott a természetnek is van jövője. És ahol a természet működik, ott az ember is biztonságosabban élhet.

A táj vízmegtartó képességének helyreállítása nem csupán természetvédelmi cél, hanem a térség egyik legjobb hosszú távú gazdasági befektetése. A víz helyben tartása mérsékli az aszályok és villámárvizek okozta károkat, javítja a talajok vízellátottságát és a mezőgazdasági termésbiztonságot, miközben hűvösebb, élhetőbb települési mikroklímát teremt. A helyreállított vizes élőhelyek és erdősávok növelik a biológiai sokféleséget, erősítik a táj ökológiai ellenálló képességét, és új lehetőségeket teremtenek a természetközeli turizmus, a rekreáció és a helyi gazdaság számára. Mindez nemcsak a környezet állapotát javítja, hanem növeli a térség vonzerejét, az ingatlanok értékét és a helyi közösségek életminőségét is. A víznek adott hely tehát nem elvesz a gazdaságtól, hanem annak egyik legfontosabb, hosszú távon is megtérülő erőforrásává válik.

A természet helyreállítása nem költség, hanem infrastruktúra-fejlesztés. Egy működő táj ugyanúgy értéket termel, mint egy út, egy híd vagy egy ipari beruházás – csak sokkal hosszabb időtávon, egyszerre szolgálva a gazdaságot, a társadalmat és a környezetet².

² Ezt a rövid tanulmányt „Új jövőkép a Felső-Rába-völgy számára” címmel hetekkel ezelőtt megküldtem országgyűlési képviselőknek, közhivatalokban dolgozó szakmai és politikai vezetőnek. Egyelőre semmi reakció. Mintha mi sem változott volna...